ISSN 0333-0362

Kr 30,00

NR. 3 1995
36. ÅRGANG

SPRÅKLIG SAMLING

GITT UT AV
LANDSLAGET FOR SPRÅKLIG SAMLING

Språket hos Olav Duun

Lov om stadnamn i praksis

Dialektenes stilling i Østerrike

Drammensernes holdninger til eget talemål

SPRÅKLIG SAMLING

Redaksjon: Arne Torp (ansv.), Helge Gundersen, Pål Styrk Hansen, André Karlsen og Harald Støren

Bladpengar: 110,– pr. år.

Adressa til laget og bladet:

Postboks 636 Sentrum, 0106 Oslo
Postgiro 0803 5163787

Utgitt av:
LANDSLAGET FOR SPRÅKLIG SAMLING

Leiar: Helge Gundersen
Svalev. 4
1182 Oslo

Medlemspengar (inkluderer bladpengar):
Kr. 125,– pr. år;
for skoleelevar, studentar og pensjonistar:
Kr. 75,– pr. år.

Redaksjonelt

Så er igjen en av nestorene i Landslaget for språklig samling gått bort. For et år sia skreiv Geirr Wiggen minneord i bladet her om Halvor Dalene; i dette nummeret skriver Ivar Grotnæss om Rakel Seweriin, som i mange år var en sentral person i laget.

Olav Duun har aldri vært medlem av LSS – begripelig nok ettersom han døde tjue år før Landslaget ble stifta. Likevel er det utvilsomt riktig å si at hans språkform i høy grad er i samklang med det språksynet som LSS står for, slik Simen Simensen påviser i sin artikkel om Olav Duuns språk.

Resten av artiklene i dette nummeret samler seg om to hovedtemaer: *Normering og holdninger*.

Den første av disse dreier seg om normering av stedsnavn. Førstekonsulent Terje Larsen er sekretær for navnekonsulenttjenesten for Østlandet og Agderfylkene og dessuten sekretær for klagenemnda for stedsnavnsaker. Han er dermed kanskje den person i landet som har mest direkte føling med hva som rører seg på grunnplanet når det gjelder skrivemåten av stedsnavn, ettersom han får direkte befatning med klagesaker fra hele landet. For en utenforstående kan det vel se ut til å være litt av en uriaspost i visse tilfeller.

Den neste artikkelen har et relativt uvanlig tema for vårt blad, nemlig bruk av og holdninger til dialekter i Østerrike. Dette bidraget har vi fått fra ei ung dame fra Tyrol, Ruth Horak, som studerer skandinavistikk i Wien og både snakker og skriver framifrå norsk. Det kan være nyttig for oss å bli mint om at Norge ikke er det eneste land i verden som har dialekter – snarere tvert imot, kan en nok si. Derimot er det ikke mange steder i alle fall i Europa at dialektene blir såpass høyt vurdert som i vårt land.

Elsa Kristiansen tar oss derimot med til mer heimlige forhold. Hun lar oss nemlig få del i hva skoleungdommen mener om det lokale talemålet på et atskillig mindre eksotisk sted for de fleste av oss, nemlig i Drammen vest for Oslo. I hovedfagsarbeidet sitt har hun undersøkt både bruken av og holdningene til diverse folkemålsdrag i denne byen. Konklusjonene hennes er slett ikke nedslående for vårt språksyn…

Når dette leses, vil LSS antagelig alt ha hatt sitt toårlige landsmøte, som altså avvikles lørdag 18. november, jf. kunngjøring i forrige nummer. Vi kommer tilbake med referat fra dette møtet i neste nummer av bladet.

Arne Torp

Styret i LSS 1994–95

Sentralstyret
Helge Gundersen, leder
Pål Styrk Hansen, nestleder
André Karlsen, sekretær
Eric Papazian, kasserer
Harald Støren, styremedlem
Ivar Hundvin, styremedlem
Ruth Vatvedt Fjeld, styremedlem
Arne Torp, varamedlem
Thomas Hoel, varamedlem
Torun Gulliksen, varamedlem

Landsstyret
Magne Aksnes
Gulbrand Alhaug
Einar Flydal
Arne Kjell Foldvik
Ernst Håkon Jahr
Svein Lie
Åshild Rykkja
Helge Sandøy
Knut Western
Geirr Wiggen

Varamedlemmer til landsstyret
Rolf Theil Endresen
Johs. Fosså
Anne-Ma Grønlie
Eskil Hanssen
Thomas Refsdal
Thore A. Roksvold
Egil Røssaak
Rakel Seweriin
Jon Vidar
Lars S. Vikør

Redaktør: Arne Torp
Revisor: Johs. Fosså

Ivar Grotnæss:

Rakel Seweriin er død

Det tynnes i rekkene blant veteranene i Landslaget for språklig samling. Nå sist kom budskapet om at Rakel Seweriin døde 17. september d.å. Hun fylte 89 år i sommer og nådde således en meget høy alder.

Rakel Seweriin var først og fremst politiker med en rotfesta sans for rettferd og sosial utjamning i det norske folk. Det ble hennes ledestjerne på alle nivå i vårt politiske liv. Hun nådde absolutt til topps blant Arbeiderpartiets fremste markante skikkelser.

Hun ble med i Språklig samling praktisk talt fra starten i 1959. Tanken om å arbeide for et samnorsk språk oppstod i Aulakjelleren blant norskstudenter i siste halvdel av 50-åra. Vi som ble lektorer i skolen, planta sjølsagt tanken om samnorsk i vår norskundervisning.

En av dem som tente på tanken om å skipe en egen organisasjon for samnorsk, var min elev i Porsgrunn, Arne Kielland. Han realiserte planene og dro det hele i gang.

Da han trakk seg tilbake og gikk inn i politikken, ble det Rakel Seweriin som overtok lederervervet. Det gjorde hun i en vanskelig tid for laget. Som vanlig var økonomien dårlig, men takket være at hun brukte Stortingets møterom til våre møter i sentralstyret og landsstyret, kunne vi holde det gående.

Rakel Seweriin hadde ikke noe til overs for filologiske snurrepiperier, men så på språkutviklingen i vårt land i lys av sitt politiske syn og arbeid for mer likskap og sosial samforståing mellom folk og landsdeler. Vi andre ivret for en mer formell tilnærmingsmåte. Vi ville lage en samlenormal, og trudde vi skulle få ett skriftspråk i landet før vårt hundreår nedrødmet. Den gang ei.

Jeg tok over som formann etter Rakel, og vi holdt god kontakt. Det var kort vei mellom der jeg budde i Oslo og hennes hus i Fastings gate. Der ble vi samla hver gang vi skulle ha ut bladet, og det ble en hektisk arbeidsinnsats i gammel god dugnadsånd.

Hun fortjener en solid plass i historien om Språklig samling for den hjelp hun gav oss og den optimisme hun bar fram da motkreftene fikk vind i seilene i 60- og 70-åra. Jeg lyser fred over hennes minne.

Simen Simensen:

Noe om språket hos Olav Duun

Olav Duun (1876–1939) fra Jøa i Ytternamdalen har en viktig plass i norsk kulturhistorie, som en av de største dikterne vi har hatt her i landet. I denne artikkelen vil jeg se litt på språket hans, og sammenlikne noen av de nynorskformene han brukte med dialektformene i heimtraktene hans.

Duuns nynorsk vakte allmenn beundring. Både målfolk og riksmålsfolk tok språket hans til inntekt for den samnorske språkutviklinga mange ønska i mellomkrigstida.

Alt i barneåra var Olav Duun opptatt av den muntlige fortellemåten og den råkende replikkunsten hos folk i heimbygda, der han dreiv gardsarbeid og fiske til han var godt over tjue år. Det blir sagt at han samla på formuleringer i målføret som han seinere brukte i bøkene sine. Sjøl sa han at han hadde lært norsk av kårkallen heime.

På lærerskolen ble han målmann, og alt han skreiv siden var på nynorsk. Målstandpunktet hans må ha vært svært støtt og grunnfesta. Han bodde mesteparten av livet i et reint bokmålsdistrikt, Botne ved Holmestrand, der han arbeidde som lærer i mange år. Men når han dikta, henta han tilfanget fra de værharde kyststrøka utafor Namdalen, og han syntes vel ikke at han kunne skrive om det hardføre livet og folket der på bokmål, som på den tida lå nær opp til dansk.

Men sjøl om Duun ble nynorskmann i ungdomsåra og fortsatte å være det hele livet, kjente han seg ikke heime i den nokså vestlandsmerkte landsmålsnormalen som Ivar Aasen hadde satt opp, og som etter det Aasen sjøl skreiv samsvarte best med dialektene i Sogn, på Voss og i Hardanger. Som nordtrønder fra et distrikt som ikke var noe

kjerneområde for norskdomsrørsla, stilte han seg også skeptisk til den «høgnorske» ideologien som stod så sterkt i målrørsla på hans tid. Duun begynte derfor tidlig å dra inn språkelementer i landsmålet som ikke hadde vært vanlige før. Han skapte seg etter hvert sin egen særmerkte rettskrivning, som skilte seg sterkt fra den vanlige nynorske rettskrivningen i samtida, men som har fått mye å si for språknormeringa seinere i vårt hundreår.

I mellomkrigstida var det mye tale om at det gikk for seg ei naturlig utvikling i de to målformene i retning av ei språklig sammensmelting, og målbruken til Olav Duun ble ofte sett som et eksempel på det.

Sigurd Hoel, som var en ihuga riksmålsmann, spådde så seint som i 1948 at det samnorske framtidsspråket ville ligge nær opp til Duuns språkform.

I en artikkel om Olav Duun i målbladet DEN 17DE MAI skreiv samnorsktilhengeren Arne Falk om språket hans: «Med genialt klårsyn har han vist oss vegen vi har å gå, og på den vegen blir det vi ein dag vinn fram. Det blir ein 7. junidag som kjem til å samle heile folket.»

Arne Bergsgård, som satt i den nemnda som la fram den «samnorske» rettskrivningen i 1938, uttalte at «det er ingen diktar vi har rådspurt so mykje som han». Og i boka «Norsk skriftmål» fra 1945, der den seinere norskprofessoren Mikjel Sørlie drøfta hvordan norsk språk burde normeres i framtida, konkluderte han med at den beste måten å komme fram til et samnorsk skriftspråk på, rett og slett ville være å sette opp Duuns språk som norm.

For alle dem jeg har nevnt her, talte det sjølsagt mye at Duuns bøker hadde så høy litterær status.

Likevel har noen ordlagt skepsis til å la de grammatiske formene og bøyningsmønstrene i Duuns språk være et forbilde, fordi han «skreiv dialekt». Særlig har konservative målfolk hevda at målformen hans ikke var noen språklig samnevner på linje med Aasen-målet.

Duun var en stillfarende mann som svært sjelden uttalte seg offentlig om språkpolitiske spørsmål, og han var ikke med i den opprivende rettskrivningsstriden som raste blant målfolk i siste halvdel av 1930-åra. Det er derfor lite vi kan vite sikkert om synet hans på hendinger, personer og stridsspørsmål i målrørsla i den perioden. Vi må ta utgangspunkt i den rettskrivningen han brukte og de forandringene den gikk gjennom.

Olav Duun var hele livet, både muntlig og skriftlig, opptatt av dialekten sin fra Namdalen og av trønderdialektene allment. Likevel hadde han en klar tendens til å velge former i skrift som kunne virke språklig samlende og fremme tilnærminga til den andre målformen, også når de ikke hørte heime i hans egen dialekt. Den tendensen ble bare sterkere utover i forfatterskapet. Namdalsmålet i replikkene, f eks i Juvikfolket, viser at han i flere tilfeller valgte skriftformer som ikke samsvarte med dialektformene. Det skal vi nå se noen eksempler på.

Nynorsk og dialekt hos Duun

Namdalsdialekten er den dialekten i Trøndelag som har holdt best på de gammalnorske diftongene, og i replikker hos Duun finner vi infinitivsformer som «høyr», «drøym» og «gløym», men i skriftspråket utenom skreiv han «høre», «drømme» og «glømme».

Av replikkføringa ser vi at verbet «ta» får en annen vokal i presens i dialekten og får formen «tek», men i de siste bøkene, f eks «Menneske og maktene», der rettskrivningen er svært «radikal», skreiv Duun «tar».

I «Menneske og maktene» finner vi verbformen «har blitt», men «har vorte (vorti)» ville vært mer i samsvar med namdalsmålet.

I målførereplikkene hos Duun finner vi former som «tenkji», «liggji» og «folgje» i presens, men i skriftspråket gikk han langt i å utelate j i disse og flere andre liknende ord, slik at han skreiv «tenke», «ligge», «følge», «fortele» o fl.

Etter hvert utelot Duun den t-en som er vanlig i refleksiv av verb på nynorsk, og skreiv f eks «skjemmas», enda vi kan se av replikker at ordet ble uttalt med t – «skjemmast» – i målføret.

I trøndersk heter det stort sett «milla» eller «millom» og «no», men mot slutten av forfatterskapet normaliserte Duun til «mellom» og «nå».

I den nordlige delen av Ytternamdalen får svake hunkjønnsord (f eks «vise») endingsvokalen *å* («visår») i ubestemt form flertall, men Duun gikk etter hvert over til å bruke endingsvokalen *e* («viser»).

Sluttord

I denne artikkelen har jeg ikke kommet særskilt inn på hvordan Duuns rettskrivning skilte seg fra standardnynorsken i samtida, men jeg har trukket fram noen eksempler på at han valgte andre skriftformer enn dem som hadde grunnlag i målføret hans, og flere kunne nevnes. Sjøl om han gjorde en banebrytende innsats ved å vise hvordan trønderske målføreformer kunne gis bedre rom i nynorsknormen, var han slett ikke i ett og alt opptatt av å bruke former fra namdals- og trøndermål. Vi kan heller si at han la vinn på å finne former som kunne fremme tilnærminga til bokmålet, og samtidig virke samlende og naturlige for folket østa- og nordafjells. Det var ei stor folkegruppe som i liten monn hadde kjent seg heime i det opphavlige landsmålet til Ivar Aasen; de hadde iallfall ikke tatt landsmålet til seg slik som vestlendingene. Et viktig formål med samnorskstrevet var å gi målføreformer fra Østlandet, Trøndelag og Nord-Norge større rom i begge målformer, og Olav Duun ble da et forbilde og en veiviser for språknormererne. I stedet for å hevde at Duun skreiv trønderdialekt, kan vi si at han viste vei mot språklig samling.

Terje Larsen:

Sem eller Semb? Golå eller Gålå? Høyfot, Høyføt, Høyføtt eller Høifødt? Lov om stadnamn i praksis

Stadnamn, og særlig *skrivemåten* av stadnamn, er eit emne som mange har ei meining om. Ikkje sjeldan har avisene mishagsytringar om «feilskrivne» namn, der namnekonsulentar, kartverk, vegvesen og andre offentlige instansar blir levna lita ære. Ein del av kritikken er sjølsagt berettiga, men mye av det som blir skrivi, vitnar om liten kjennskap til det regelverket som faktisk eksisterer når det gjeld å normere stadnamn.

Så vidt eg kjenner til, er Noreg det einaste landet i Europa som har ei *lov* som inneheld reglar for både *skrivemåten* av stadnamn og *saksbehandlinga* ved fastsetting av skrivemåten i offentlig bruk. Lov 18. mai 1990 nr. 11 om stadnamn tok til å gjelde 1. juli 1991, og døma i overskrifta viser tre av fleire tusen namnesaker som er behandla i samsvar med det nye regelverket. Lova markerer ein foreløpig slutt på ei lang historie, og før eg går nærare inn på desse tre sakene og røper kva som blei det endelige resultatet, skal eg først ta for meg forhistoria, og deretter gjere greie for hovudpunkta i lova.

Historikk

Frå mellomalderen og fram til 1800-talet blei stadnamna skrivne på ulike måtar. Fram til reformasjonen heldt namna i stor grad på det norskspråklige grunnlaget, men i hundreåra etterpå blei dei skrivne i samsvar med dansk skriveskikk og med ein inkonsekvent ortografi. Først i samband med matrikkelrevisjonen i 1838 blei det vedtatt å gå gjennom namneverket med tanke på skrivemåten, og resultatet var at skrivemåten av mange namn blei fornorska. Da matrikkelen skulle revideras på ny noen tiår seinare, oppnemnde regjeringa ein kommisjon som fekk som mandat å rette opp namneformene der det var nødvendig. Med i denne namnekommisjonen av 1878 var Oluf Rygh, Sophus Bugge og Johan Fritzner. Det er arbeidet til denne kommisjonen som er grunnlaget for standardverket *Norske Gaardnavne* og den moderne norske stadnamngranskinga.

Alle desse namnerevisjonane gjaldt gards- og bruksnamn som var skriftfesta i matrikkelen. Etter kvart blei det òg nødvendig for det offentlige å skriftfeste både desse namna og andre namnegrupper på kart. Etter eit framlegg frå professorane Marius Hægstad og Hjalmar Falk blei det derfor i 1913 gjort vedtak om retningsliner for skrivemåten av namn på kart. Hovudprinsippa her var at ein skulle følgje rettskrivinga i landsmålet, og at «**den stedlige uttale** [utheva i origin.] mest mulig bør søges gjengit.» Unntak var sivile og geistlige inndelingsnamn, «som skrives med den til enhver tid gjældende officielle form.» Desse prinsippa har lege til grunn for seinare reglar for skrivemåten av stadnamn fram til 1990-lova, sist i Føresegner om skrivemåten av stadnamn, Kronprinsregentens resolusjon av 31. mai 1957.

I 1964 blei den såkalla Vogtkomiteen oppnemnd. Oppgåva til komiteen var å drøfte ulike språkspørsmål i landet, og i innstillinga si tok komiteen også opp skrivemåten av gardsnamn og andre stadnamn. Eit mindretal i komiteen gjekk inn for ei lov om skrivemåten av stadnamn. Det blei i denne samanhengen vist til ein høgsterettsdom frå 1961, der staten blei fråkjend retten til å bruke dei namneformene som kom inn i den reviderte nye matrikkelen i 1880-åra i offentlige publikasjonar som på kart, i telefonkatalogar o.l. mot eigarens vilje. Daverande høgsterettsjustitiarius gjekk i ei særfråsegn ikkje imot at staten burde ha ein slik rett, men han etterlyste klare reglar, fastsette ved lov eller med heimel i lov. I Stortingsmelding nr.15 1968-69 gjorde departementet så framlegg om å greie ut spørsmålet om ei stadnamnlov, men ikkje før i 1979 blei det sett ned eit utval som skulle komme med ei innstilling om saka. Da hadde Norsk språkråd i mellomtida uttalt at norske stadnamn «er kulturminne på line med materielle fornminne, og dei bør vernast med ei namnelov.»

Stadnamnutvalet la fram innstillinga si i oktober 1982. Ho er publisert i *NOU 1983:6. Stadnamn*, men det tok altså enda sju år før Stortinget vedtok ei lov i 1990.

Lov om stadnamn

Lov om stadnamn regulerer skrivemåten av dei stadnamna som er eller blir tatt i skriftlig bruk i tenesta av kommunale, fylkeskommunale og statlige organ, og ho gir reglar for

- skrivemåten av stadnamna,
- kven som har vedtaksrett i ulike namnesaker,
- kven som har plikt til å bruke dei vedtatte skrivemåtane,
- kven som har rett til å reise namnesaker,
- korleis saksbehandlinga skal vere når offisiell skrivemåte skal fastsettas,
- kven som har klagerett når eit namnevedtak er gjort.

Lova seier vidare at det skal opprettas eit sentralt stadnamnregister, dit alle skriftformer som er endelig vedtatte skal meldas. Dette registeret er lagt til Statens kartverk på Hønefoss. Lova gjeld òg samiske og finske namn i Noreg.

Stadnamna som kulturminne er ikkje nemnde i sjølve lovteksten, og lova inneheld ikkje noko om vern av stadnamn, slik Norsk språkråd hadde tatt til orde for. Unntaket er reglar som skal sikre at samiske og finske namn som er brukte av folk på staden, også blir nytta på kart og skilt. Å verne stadnamna som kulturminne er likevel eit viktig punkt i forarbeidet til lova. I Ot.prp. nr. 66 for 1988-89 Lov om stadnamn seier departementet på s. 6: «Stadnamna bør vernast som kulturminne, slik at dei ikkje blir borte eller forvanska, men samstundes må vi få eit namneverk som kan vareta dei viktigaste praktiske formåla stadnamna skal tene. Framlegget til lov om stadnamn legg vekt på begge desse områda.» På s. 9 i proposisjonen blir det vist til Innst. S. nr. 189 for 1969-70 om språksaka, der Kyrkje- og undervisningsnemnda på s. 285 seier at «det må være berettiget at det offentlige søker å bevare det preg av kulturtradisjon og historie som ligger i navnebruken».

Hovudprinsipp i lova

Ein kan tenke seg ulike prinsipp som grunnlag for normering av stadnamn. Eit prinsipp er at skrivemåten av stadnamn bør følgje dei same *rettskrivingsreglane* som andre ord i språket. Eit anna syn er å legge hovudvekta på *skrifttradisjonen* og halde seg til den mest brukte skrivemåten av eit stadnamn. *Etymologi* er eit tredje prinsipp, og det betyr at skrivemåten mest mulig bør vere i samsvar med det historiske opphavet til namnet. Ein fjerde synsmåte er at skrivemåten så langt råd er bør gjengi *dialektuttalen*.

Normeringsarbeidet i offentlig samanheng har frå stårten vore ei avveging mellom desse prinsippa. Hovudregelen i lov om stadnamn er såleis at skriftformene skal fastsettas med utgangspunkt i den nedarva lokale uttalen og skrivas i samsvar med gjeldande rettskrivingsprinsipp når det er tale om språkelement som er normerte i moderne norsk. Så langt det er rimelig skal dette òg gjelde for namn med utdødde eller uklare språkelement. For allment kjende ord skal ein velje den hovud-eller sideforma i gjeldande rettskriving som høver best med uttalen på staden. Nynorsk og bokmål er sidestilte, og dette er ein viktig skilnad i høve til tidligare regelverk, som hadde nynorsk som hovudnorm. I visse tilfelle bør stadnamna kunne avspegle regionale eller lokale målføreformer, når særlige grunnar taler for det. Ein bør likevel halde seg til visse hovudtypar i lyd- og formverk, og legge større vekt på regionale enn lokale målføremerke, og i avveginga mellom ulike omsyn skal ein legge vekt på nasjonal einskap i namneverket og tidligare normeringspraksis så langt det lar seg sameine med lova.

Ei slik kompromisslinje løyser sjølsagt ikkje alle problem, og eg skal kort ta for meg eit par av konfliktområda: *forholdet mellom rettskrivingsformer* (riksformer) på den eine sida og *regionale former* og *målføreformer* på den andre, og skrivemåten av *bruksnamn*.

Rettskrivingsformer eller regionale former/målføreformer?

Departementet seier det slik i odelstingsproposisjonen s. 9: «Stadnamna er også ein del av språkarven, dei går inn i dialektane og følgjer til vanleg den språkutviklinga vi finn der. Dei er derfor ein sjølvsagd og umissande del av ordtilfanget i lokalmiljøet, og vil hovudsakleg bli uttala i samsvar med talemålet der.» Mange hevdar derfor at stadnamna bør skrivas i ei form som viser den lokale tilknytinga. Folk i lokalsamfunnet skal kjenne att namneformene og oppleve dei som sine eigne, og ei sterk normering kan gjere namneformene fremmende for brukarane. Mot dette blir det sagt at namneverket skal vere opplysande og eintydig. Dei normerte namneformene vil gi meir informasjon om lokalitetar og namnetypar enn reine målføreformer vil gi, og dei vil gjere det lettare for folk frå ulike landsdelar å bruke og skjønne namnetilfanget. Reine målføreformer er av størst interesse for språkvitskapen, og dialektformer på kart, skilt o.l., vil vere ufullstendige og til liten nytte for vitskapen.

For å komme begge synsmåtane noe i møte er som nemnt ovafor hovudregelen at ein skal ta utgangspunkt i den tradisjonelle dialektuttalen og følgje gjeldande rettskriving og rettskrivings*prinsipp*. Med rettskrivingsprinsipp meiner ein dei allmenne reglane for korleis lydar og lydkombinasjonar skal givas att i skrift, t.d. når det gjeld markering av kort og lang vokal. Ein treng likevel ikkje følgje rettskrivingane fullt ut, men ein skal halde seg til visse *hovudtypar* i lydverk, formverk og ordtilfang. Dette blir nærare presisert i forskriftene til lova.

Denne konflikten mellom landsgyldige former og lokale former har også avspegla seg i spørsmålet om kven som skal ha *avgjerdsretten* i namnesaker, og det var dette spørsmålet som valda departementet størst problem i samband med lovarbeidet. Mange meinte, og meiner sikkert framleis, at sidan stadnamna hører lokalsamfunnet til, må òg avgjerdsretten ligge lokalt. Mot ei desentralisering blei det innvendt at ønsket om eit einskaplig namneverk krev at namneformene i hovudsak blir fastsette sentralt, det vil seie av det offentlige organet som skal bruke stadnamnet i tenesta. Det blei også hevda at ei desentralisert vedtaksordning vil vere tungvint for statlige organ som er storbrukarar av namn, t.d. Statens kartverk.

Departementet landa på ein modifisert sentral modell. Denne går i hovudsak ut på følgjande:

1. Kommunane fastset skrivemåten for namn på kommunale gater, vegar, parkar, bustadfelt o.l., slik dei tidligare har gjort.
2. Fylkeskommunane fastset skrivemåten for namn på fylkeskommunale vegar, anlegg o.l.
3. Vedkommande statsorgan fastset skrivemåten av namn på statlige administrative område, anlegg o.l.

4. Statens kartverk fastset skrivemåten av stadnamn som ikkje kjem inn under pkt. 1 - 3, eller som blir fastsette i samsvar med andre lover og forskrifter. Dette vil i praksis seie at Kartverket fastset skrivemåten for alle naturnamn og alle nedarva bruksnamn.

5. Kommunane får rett til å uttale seg i saker som gjeld stadnamn i kommunen *før* vedtak blir gjort. Det same gjeld eigarar/festarar av bruk som har nedarva stadnamn, og lokale organisasjonar i saker som gjeld namn dei har særlig tilknyting til.

6. Namnekonsulenttenesta er utbygd og desentralisert, slik at det er to oppnemnt to namnekonsulentar for kvart universitetsområde (Oslo, Bergen, Trondheim, Tromsø) og i tillegg konsulentar for nord-, sør- og lulesamisk og for finske namn i Nord-Noreg. Konsulentane har fast tilsette sekretærar med namnefaglig bakgrunn til å førebu tilrådingane. Før skrivemåten blir fastsett, skal vedtaksorganet legge saka fram for namnekonsulentane i sitt område.

7. Det er oppretta ei klagenemnd for stadnamnsaker, og alle vedtak kan påklagas med mindre dei er gjorde av Kongen eller Stortinget. Klagerett har alle som har rett til å ta opp namnesaker, unntatt namnekonsulentane.

Det kan dessutan leggas til at Statens kartverk, som etter lova har vedtaksretten for dei fleste stadnamna, har delegert vedtaksmyndigheita til dei enkelte fylkeskartkontora. Intensjonen var at vedtaksorganet skulle ligge så nær namnebrukarmiljøa som mulig.

Skrivemåten av bruksnamn

Skrivemåten av bruksnamn (gardsnamn) er ofte omstridd, men her er det sjeldan striden dreiar seg om målføreformer eller riksformer. Gjennom lang tids skriftlig bruk har namneformer som avvik både frå dialektuttalen og rettskrivingsreglar festa seg og blir sedde på som dei «rette». I tillegg er dei som oftast også brukte som slektsnamn, og mange set likheitsteikn mellom slektsnamnet og bruksnamnet. Det er forståelig at familiar held fast på og vernar om tradisjonsrike slektsnamn sjøl om dei har ein fremmendslig skrivemåte, og vi bør alltid vere nøye med å skrive slektsnamn korrekt. Her er det likevel viktig å understreke det prinsipielle skillet mellom slektsnamn og stadnamn. Slektsnamna er regulerte av lov om personnamn av 1964 (med seinare endringar), mens lov om stadnamn regulerer skrivemåten av bruksnamna. Ein familie kan derfor godt nytte *Dahlbach* som skrivemåte for *slektsnamnet*, men som *bruksnamn* skriv vi *Dalbakk(e)*.

Dommen i Høgsterett i 1961 gjaldt nettopp bruksnamn og gjekk som nemnt ut på at det offentlige ikkje hadde heimel til å fastsette skrivemåten av bruksnamn, eller endre eksisterande skrivemåte mot eigarens ønske. Gjennom lov om stadnamn har det offentlige skaffa seg denne heimelen. For bruksnamn som språklig og geografisk er identiske med nedarva stadnamn, skal skrivemåten fastsettas etter reglane i lova. Eigar eller festar skal ha høve til å uttale seg, og det skal leggas vekt på synsmåtane hans når skrivemåten skal fastsettas. Det same gjeld fråsegner frå vedkommande kommune. Når det gjeld namn på nye bruk, bustadhus, hytter o.l., er det eigaren/festaren som fastset skrivemåten.

Saksbehandling

I proposisjonen som ligg til grunn for lova, kjem departementet med ein del merknader til det tidligare regelverket. Det blir m.a. sagt at namnevedtak ofte blir gjorde «over hovudet» på grunneigarar, kommunar og andre som saka vedkjem. Lokalsamfunnet får først kjennskap til sakene etter at dei er avslutta og skriftformene er tatt i bruk på kart, skilt og i telefonkatalogar. For å bøte på dette er det i det nye regelverket lagt inn ein høringsrunde, slik at synspunkt frå dei som står «nærast» namnet og andre som namnet vedkjem, skal koma fram *før* det blir fastsett skrivemåte. Samtidig er det oppretta ei klagenemnd som skal avgjera saker det er oppstått tvist om (jf pkt. 5 og 7 ovafor).

Saksbehandlinga for ei vanleg namnesak kan sjå slik ut:

Statens kartverk, ved eit fylkeskartkontor, skal revidere eit kartblad i ein kommune, og det har komme framlegg om å endre skrivemåten av ein del av namna. Fylkeskartkontoret sender endringsframlegga til namnekonsulentane i sitt område, som går gjennom materialet og sender ei foreløpig tilråding om skrivemåten av namna til kommunen. Kommunen skal sørge for at dei som har høringsrett, t.d. grunneigarar, historielag, språkorganisasjonar og kommunen sjølv, kan komme med merknader og sender dei innkomne fråsegnene tilbake til namnekonsulentane. Namnekonsulentane vurderer namna på nytt, og sender ei endelig tilråding saman med alle fråsegnene til fylkeskartkontoret, som gjer vedtak om skrivemåten av dei namna som ikkje skal fastsettas av andre organ. Dei vedtatte namneformene blir sende til kommunen, som i sin tur kunngjer vedtaka med opplysning om klagefrist. Vedtaka blir òg sende til namnekonsulentane og sjølsagt melde inn til Sentralt stadnamnregister. Dersom det kjem inn klage, skal saka leggas fram for namnekonsulentane til ny vurdering. På grunnlag av den nye tilrådinga kan fylkeskartkontoret gjere nytt vedtak og komme klagaren i møte, eller halde oppe det tidligare vedtaket. I det siste tilfellet går saka til klagenemnda for stadnamnsaker, som gjer det endelige vedtaket om skrivemåten.

Lova i praksis

Eg skal nå vende tilbake til utgangspunktet. To av sakene det er referert til i overskrifta, er behandla på denne måten. *Høyfot/Høyføt(t)/Høifødt* og *Sem(b)* er bruksnamn i Borre kommune i Vestfold, og sakene kom opp i samband med revisjon av kartblad 1813-1 Horten i serien Norge 1:50 000. I den første saka vedtok Statens kartverk Vestfold *Høifødt* som skrivemåte mot tilrådinga frå namnekonsulentane, som gjekk inn for *Høyføt*, evt *Høyføtt*.

Namnekonsulentane tok utgangspunkt i at dialektuttalen er /høyføtt/, og sisteleddet er gammalnorsk *fit* 'frodig grasmark', og at skrivemåten *dt* derfor er uhistorisk. Når det gjaldt skrivemåten av diftongen i førsteleddet, viste dei til gjeldande rettskriving. Kartverket grunngav vedtaket sitt med at *Høifødt* er ein innarbeidd skrivemåte i lokal samanheng, og med at både grunneigar og kommune ønskte denne skriftforma. Ingen har klaga på vedtaket, og offisiell skrivemåte er derfor *Høifødt*.

I den andre saka vedtok Statens kartverk Vestfold i første omgang skrivemåten *Sem* i tråd med tilrådinga frå namnekonsulentane. Både kommunen og grunneigarane ønskte imidlertid *Semb* som skrivemåte og klaga på vedtaket, og dei fekk medhald av Kartverket trass i at namnekonsulentane blei ståande ved *Sem* også i den nye tilrådinga si. Hovudargumentet i grunngivinga deires var at tradisjonell uttale er /sæmm/, og at namnet er samansett av gammalnorsk *sær* 'sjø' og *heimr*. Sjøl om det er ein sterk lokal skrifttradisjon for *Semb*, som for øvrig kom inn rundt 1600 for å markere ein uttale med *lang m*, meiner dei at *Sem* er den skriftforma som best sameinar tradisjonell uttale og historiske og kulturhistoriske omsyn. Kartverket var ikkje ueinig i desse synsmåtane, men la avgjerande vekt på det lokale ønsket. I vedtaket sitt peikte Kartverket dessutan på at denne delen av Vestfold hadde sterk dansk påverknad, «noe vi ikke kan eller bør fornekte.»

Den tredje saka, *Gålå/Golå*, gjaldt namnet på ei setergrend i Sør-Fron kommune, Oppland, med kommunen som vedtaksorgan. Begge skrivemåtane har vore nytta av det offentlege, og det var Statens vegvesen Oppland som reiste saka i samband med vegskilting. Kommunen vedtok *Gålå* som skriftform etter tilråding frå namnekonsulentane. Denne grenda er eit populært turistområde, og fleire turistbedrifter klaga på vedtaket. Innafor denne bransjen har *Golå* vore den vanlege skrivemåten, og argumentet frå klagarane var at ei endring til *Gålå* ville påføre dei store kostnader. Fordi klagarane ikkje fekk medhald i klagen, blei saka lagd fram for klagenemnda for stadnamnsaker. I saker som gjeld norske namn, har denne nemnda fire medlemmer: ein leiar med høgsterettsdommars kompetanse, ein medlem oppnemnd på fritt grunnlag og ein språkkunnig frå kvar av dei to målformene. (I saker som gjeld samiske eller finske namn, blir dei to språkkunnige erstatta med ein samisk-eller finskkunnig.) Heller ikkje i klagenemnda fekk klagarane medhald, og offisiell skrivemåte er nå *Gålå*. I vedtaket sitt viste nemnda til tilrådinga frå namnekonsulentane, som tok utgangspunkt i at namnet er eit jamvektsord med tradisjonell uttale /gåLå/. Etter forskriftene til stadnamnlova skal rotvokalen og vokalen i endestavinga i namn som er jamvektsord som hovudregel skrivas i samsvar med målføret. Når så kommunen sjøl ønskte skriftforma *Gålå*, måtte dette tilleggas avgjerande vekt, enda om nemnda hadde forståing for synsmåtane til klagarane. Det kan leggas til at dette grendenamnet også er namn på eit postkontor, der skrivemåten har vore *Golå*. Hovudregelen er at eit namn som er nytta i fleire funksjonar på same staden, skal ha éin skrivemåte. Nemnda presiserer i vedtaket sitt at det også gjeld postkontornamnet, og Postverket må derfor endre skrivemåten av namnet. Regelen om at same namnet brukt i ulike funksjonar skal ha éin skrivemåte, er likevel ikkje absolutt. Eg kan i denne samanhengen nemne eit døme som lesarane av Språkleg samling er kjende med: *Majorstua/Majorstuen*. Denne saka har namnekonsulentane uttala seg om, og dei konkluderte med å tilrå at staten bør vedta *Majorstua* som statens offisielle skrivemåte, men at regelverket også opnar for at Oslo kommune bruker skrivemåten *Majorstuen*, t.d. i bydelsnamnet.

Talet på klagesaker har blitt mye høgare enn forventa, noe som har ført til at nemnda har hatt fleire møte enn det ein hadde tenkt seg på førehand. Nemnda hadde såleis åtte møte i 1993 og sju møte i 1994. I år vil nemnda ha seks møte, men da er to møte avlyste av ymse grunnar.

Sluttord

Å normere stadnamn er eit vanskelig og kjenslevart emne, ikkje minst fordi namna mye meir enn vanlige ord har *eigenverdi* som spesielle *symbol* ved at dei er viktige berarar av *miljøidentitet* og av tilknyting til *familie- og slektstradisjonar*. I tillegg kjem at mange namn har både ein munnlig og ein skriftlig tradisjon som ikkje alltid lar seg sameine. Lov om stadnamn har ikkje gjort dette normeringsarbeidet lettare. Fleire partar har fått rett til å delta i normeringsprosessen og gjer krav på å bli hørte. Men gjennom denne demokratiseringa blir også lokalsamfunna aktiviserte og engasjerte, og dette engasjementet kan føre til at folk i større grad blir medvitne om den kulturskatten som ligg i namna. Slik sett kan lov om stadnamn syne seg å bli ein tenlig reiskap i eit viktig kulturvernarbeid.

Litteratur og kjelder

Helleland, Botolv: «Stadnamnnormering i 150 år. Ein balansegang mellom skrifttradisjon, etymologi, rettskriving og uttale.» I: *Eyvindarbók. Festskrift til Eyvind Fjeld Halvorsen 4. mai 1992*. Oslo 1992, s. 95-107.

Noregs offentlege utgreiingar. Stadnamn. Frå eit utval oppnemnt ved kongeleg resolusjon 12. oktober 1979. Lagt fram for kultur- og vitskapsdepartementet 1. mars 1983. Oslo-Bergen-Tromsø 1983.

Ot.prp. nr. 66 (188-89) Lov om stadnamn. Tilråding frå Kultur-og vitskapsdepartementet av 14. april 1989, godkjend i statsråd same dag.

Aanderaa, Johs.: «Om kultur- og vitskapsdepartementet sitt arbeid med framlegg til nye reglar for skrivemåten av stadnamn.» I: *Den 5. nasjonale konferansen i namnegransking. Blindern 18. november 1988. Innleiing og diskusjon.* Red. av Botolv Helleland og Kristoffer Kruken. Avdeling for namnegransking. Universitetet i Oslo, 1991, s. 7-13.

Ruth Horak:

Dialektenes stilling i Østerrike

Ruth Horak er ei dame på 21 år fra Tyrol i Østerrike, som trass i sine unge år har blitt så interessert i Norge og nordmenn at hun har lært seg norsk både skriftlig og muntlig. For tida studerer hun nordisk språk og litteratur (skandinavistikk) og tysk filologi i Wien. At hun også har gjort seg tanker om dialekter og språkforhold i heimlandet, viser denne artikkelen, som hun har skrevet spesielt for Språklig samling.

Denne artikkelen om dialektenes stilling i Østerrike har jeg først og fremst basert på mine egne personlige erfaringer. Imidlertid er jeg usikker på hvor representative mine erfaringer faktisk er, og derfor har jeg også flettet inn resultater fra en vitenskapelig undersøkelse for å få et fastere og mer allment grunnlag å bygge fremstillingen på.

Før jeg begynner å snakke om holdningen til dialektene i Østerrike skal jeg gi et raskt oversyn over inndelingen av de østerrikske dialektene, for også å klargjøre den posisjonen de østerrikske dialektene har innenfor det tyske språkområdet.

Dialektene i Østerrike og i de nærmestliggende tyskspråklige områdene i nabolandene kan grovt sett deles i to hovedgrupper: *Alemannisk* og *bayersk.*

Innenfor Østerrikes grenser er det regionen Vorarlberg og et lite område i Tyrol, dvs. et område i den ytterste vestlige delen av Østerrike, som rommer de *alemanniske* dialektene. Alemanniske dialekter finnes dessuten i Sveits, Alsace, Liechtenstein og i Sør-Tyskland. Til den *bayerske* gruppen regnes alle de øvrige dialektene i Østerrike og de fleste dialektene i Bayern. Selv om forskjellene mellom dialektene *innenfor* de to store målføregrupper kan være store, så tror jeg nok at det viktigste skillet går mellom de to gruppene, alemannisk og bayersk.

Både de *alemanniske* og de *bayerske* dialektene hører til den større gruppen av såkalte *overtyske* dialekter (som sammen med de *mellomtyske* dialektene utgjør de *høytyske* dialektene, som igjen står i motsetning til de *nedertyske* dialektene, som snakkes i Nord-Tyskland).

Det er viktig å ha klart for seg at selv om dialektene i det sørtyske området og i Østerrike ikke er vesensforskjellige, så finnes det allikevel en hel del ord og vendinger som er felles for hele Østerrike, og som kun kjennes og brukes der. Ifølge *Österreichisches Wörterbuch* (1994 s. 10) gjelder dette først og fremst betegnelser for matvarer og typisk østerrikske retter, og administrative uttrykk fra det østerriksk-ungarske monarkiet. Disse særlige østerrikske uttrykkene har man f.eks. tatt hensyn til i *Österreichisches Wörterbuch*, som også er grunnlag for rettskrivningen i de østerrikske skolene og i statsapparatet. Likevel kan man ikke tale om noen særskilt „østerriksk" dialekt; hver eneste dialekt i Østerrike har sitt eget preg, både når det gjelder lydverket og når det gjelder enkeltord og uttrykk.

Ved siden av denne dialektgeografiske inndelingen kan man også dele talemålet i Østerrike etter språksosiale kriterier i fire forskjellige varieteter (jf Wiesinger 1988 s. 71):

1) *standardspråket,* dvs. den regionale uttalen av skriftspråket, populært gjerne kalt rett og slett *Hochdeutsch* (høytysk)

2) *«Umgangssprache»* («omgangsspråk»), dvs. et mer ledig dagligtalespråk, som utgjør en slags mellomting eller kompromiss mellom standardspråket og de egentlige dialektene

3) *„Verkehrsdialekt"*, dvs. «utjevnet» dialekt, som fortrinnsvis brukes i byer og tettsteder, men som nå holder på å spre seg til den yngre generasjonen også på landsbygda

4) *„Basisdialekt"*, dvs. de tradisjonelle lokale dialektene, spesielt bygdemåla.

Den følgende fremstillingen bygger på Peter Wiesingers artikkel fra 1988, som gjengir resultatene fra en rundspørring i forbindelse med et seminar på universitetet i Wien:

Bruken av disse forskjellige varietetene avhenger både av kommunikasjonssituasjonen og av geografiske og sosiale faktorer[1], dvs. at en stor del av østerrikerne er «flerdialektale». Det betyr at de fleste behersker flere varieteter, og at de automatisk tilpasser seg situasjonen og samtalepartneren ved å velge ut den varieteten som passer best i den aktuelle situasjonen. Hvis man ikke tar hensyn til disse uskrevne reglene, må man regne med negative reaksjoner fra omgivelsene.

Selv om størsteparten av østerrikerne (ca. 3/4) etter eget utsagn er i stand til å snakke dialekt, så bruker de dialekten stort sett bare når de prater med familien, gode venner eller folk de kjenner, f.eks. bakeren eller postbudet. Når situasjonen blir mer formell eller offentlig, velger de fleste heller *Umgangssprache* eller standardspråk enn dialekt. Det er tydelig at folk regner med å ha et handikap når de snakker dialekt, og dette gir seg også utslag i at over halvdelen av foreldrene i undersøkelsen ønsker at barna deres skal oppdras til å snakke «Hochdeutsch», mens kun 22% snakker det rent faktisk selv med barna. Blant de dialekttalende er det hele 32% som synes at den dagligdagse samtalen med barna ikke bør foregå på dialekt (Wiesinger 1988 s. 78f). Det er også mange som prøver å skjule dialekten når de befinner seg på et offentlig kontor.

Denne holdningen skyldes at de fire varietetene har forskjellig prestisje i samfunnet: Dersom man skulle måle østerrikernes holdning til disse varietetene på en skala,

Innsbruck

ville det nok vise seg at standardspråket havner øverst og dialektene nederst.

Jeg skal i det følgende prøve å utfylle denne analysen med mine egne erfaringer, men først bør jeg nok si litt om hvor jeg selv befinner meg innenfor det østerrikske dialektlandskapet.

Jeg er født og oppvokst i Tyrol og bodde i utkanten av Innsbruck helt til jeg var ferdig med skolen. Dermed hører jeg til i den bayerske delen av Østerrike. Allikevel snakker jeg egentlig ikke noen dialekt selv – merkelig nok, for Tyrol er en sterkt dialektpreget region, men dette skyldes forhold i min nærmeste familie. Mine foreldre stammer nemlig hhv. fra Wien og Salzburg og snakker ikke dialekt selv, så hjemme kom jeg ikke i berøring med noen form for dialekt. Den varieteten jeg f.eks. bruker sammen med min familie, har enkelte regionale trekk, men er for øvrig sterkt preget av den skriftspråklige normen, med andre ord stort sett *Umgangssprache*. Det betyr at jeg snakker den regionale dialekten mer eller mindre som et fremmedspråk, men den har likevel satt tydelige spor i talemålet mitt, først og fremst når det gjelder lydverket, men også i ord og vendinger. I mitt tilfelle er det altså bare snakk om en nokså begrenset evne til situasjonsbestemt skifte av varietet.

Da jeg var ferdig med skolen, flyttet jeg til Wien for å studere. De tre årene jeg nå har tilbrakt i hovedstaden, har ført til at jeg på den ene siden har blitt klar over i hvilken grad jeg faktisk allikevel har dialektale trekk i talemålet mitt, mens dialekten på den andre siden samtidig har blitt et litt „fjernere" fenomen for meg.

Jeg har altså gjort erfaringer med dialekt på to forskjellige plan: For det første har jeg i mine år i Tyrol opplevd hvordan dialekten fungerer i samspill med de andre varietetene *innenfor ett og samme dialektområde;* for det andre har jeg ved å flytte til Wien blitt oppmerksom på *forholdet mellom forskjellige dialekter*, altså på hvordan de som snakker én bestemt dialekt vurderer andre dialekter, siden universitetet i hovedstaden samler studenter fra hele landet.

Jeg har allerede vært inne på at vurderingen innenfor hver region, eller nærmere bestemt innenfor hvert enkelt lokalsamfunn — er slik at det finnes en jevnt fallende skala fra standardspråk til dialekt. Dette betyr ifølge Wiesinger at dialekten er «sosialt markert», og at den derfor bare kan brukes i begrenset omfang (Wiesinger 1988 s. 80). Så snart distansen mellom samtalepartnerne blir større, gir man gjerne avkall på dialekten og skifter over til *Umgangssprache* eller standardspråket. Motivene kan variere fra situasjon til situasjon; grunnene til denne slags veksling kan være at man regner med negative reaksjoner eller manglende respekt fra samtalepartneren, eller at man rett og slett antar at dialekten er vanskelig å forstå for andre, f.eks turister.[2] Nettopp det siste har jeg hatt gode muligheter til å observere i Tyrol, hvor turismen er en av de viktigste inntektskildene.

Jeg har f.eks. lagt merke til at tyrolerne, som jo har mye kontakt med Tyskland gjennom turistnæringen, er tilbøyelige til å jenke seg språklig etter tyskerne, men vel å merke bare når de henvender seg til turistene; i samtaler seg imellom bruker de fremdeles dialekten. Spesielt på det kulinariske området er det som sagt i utgangspunktet store språklige forskjeller mellom de „forbundstyske" og de „østerrikske" uttrykkene,[3] som tyrolerne da prøver å utviske ved å bruke tyske synonymer (f.eks. på spisekart o.l.). Derimot har jeg sjelden opplevd at tyskerne prøver å tilpasse seg østerrikerne på tilsvarende vis.

Det interessante her er at tyrolerne går lenger enn til bare å bruke standardspråket; de gir til og med avkall på østerrikske uttrykk som ikke en gang regnes som dialektale, men også finnes i skriftspråket, og skifter dem ut med de tilsvarende «forbundstyske» uttrykkene. Jeg synes mange østerrikere omgås språket sitt på en altfor lite reflektert måte, eller — for å uttrykke det mer poengtert — at økonomiske hensyn er viktigere enn hensynet til språkfølelsen.

Selv kom jeg først i berøring med dialekten da jeg begynte i barnehage i en nokså landlig del av Innsbruck. Min mor forteller at jeg en dag helt ubevisst hadde „oversatt" dialektordet «räen» („å gråte") til *Umgangssprache* «röhren» ved å erstatte vokalen i dialektordet med den tilsvarende vokalen fra standardspråket, parallelt med andre eksempler som «häen» = «hören» („å høre")! Problemet var

bare at det tilsvarende ordet på standardspråket ikke finnes i akkurat denne betydningen... Men åpenbart hadde jeg ubevisst skjønt at systemet hjemme var et annet enn det barna brukte i barnehagen, og jeg prøvde derfor å „oversette".

Senere flyttet vi til en liten landsby utenfor Innsbruck (som de siste tiår forresten har blitt mer og mer urbanisert og nå nærmest må regnes som en soveby). Medelevene mine i grunnskolen (*Volksschule*) hadde forskjellig sosial bakgrunn; noen kom fra akademikerkretser, andre var rekruttert fra et mer eller mindre „landlig" miljø. Dialekten fikk beholde sin faste plass, selv om vi utelukkende leste og skrev tekster på standardspråket („*Hochdeutsch*") eller lærte dem utenat. Lærerne snakket *Umgangssprache* med regionalt preg eller standardspråk, men jeg kan ikke huske at dialekten ble nedvurdert eller undertrykt på noen måte.

Situasjonen ble avgjort en annen da vi i 10-årsalderen begynte på gymnaset nede i selve byen Innsbruck. Både tysklæreren min og noen av de andre lærerne bannlyste dialekten fullstendig; elever som slo over i dialekt eller en mer eller mindre dialektpreget språkform, ble irettesatt, og de som likevel viste tendenser til å bruke dialekt, ble truet med at de nok ville få problemer ved muntlig eksamen.

Forskjellen mellom grunnskolen og gymnaset er at man i grunnskolen stort sett bare har én klasselærer, mens man på gymnaset har mange forskjellige lærere som underviser i hvert sitt fag; det hender altså at elevene hele tiden er nødt til å skifte varietet for å tilpasse seg lærernes forventninger og krav. „*Hochdeutsch*" er som forventet den varieteten som blir mest brukt (over 50%), men det er enda flere som ønsker standardspråket som „undervisningsspråk" (Wiesinger 1988 s. 79). Grunnen er at man tror at barna får det lettere senere i livet når de lærer standardspråket på skolen.

Dialektene har fortsatt stort sett liten plass i den østerrikske skolen, både som undervisningsspråk og som undervisningsemne. Målet i undervisningsplanene er å trene elevene opp til å bruke standardspråket. Undervisningsplanene krever riktignok at overgangen fra (dialektalt) talespråk til standardspråk skal gjøres myk, og det innrømmes også at talespråket i visse situasjoner kan være den adekvate språkformen og derfor bør aksepteres, men det er likevel standardspråket elevene skal ledes hen imot. Ifølge undervisningsministeriets skoleservice inneholder skoleloven i Østerrike ingen forordninger eller bestemmelser om bruk av talespråk i skolen. Dette er da grunnen til at jeg i løpet av alle mine år i Tyrol aldri kom til å lære meg dialekten sånn at den ble en del av den språklige identiteten min.

På landsbygda ligger derimot forholdene fortsatt til rette for at dialekten kan fungere som en viktig faktor for identifikasjon med det lukkede samfunnet der. Jeg ble faktisk konfrontert med et dialektalt problem for første gang da jeg fikk meg sommerjobb som postbud i en liten landsby i Tyrol. I den situasjonen følte jeg nokså klart at jeg «burde» snakke dialekt for å vinne lokalbefolkningens tillit, men jeg var klar over at jeg nok ikke var i stand til å overvinne språkbarrieren fullstendig, siden „dialekten" min nok ikke hørtes helt naturlig ut i deres ører. Bl.a. på grunn av at mitt naturlige talemål er *Umgangssprache*, ble jeg formodentlig oppfattet som et fremmedlegeme i den sosiale strukturen; postbudet hører jo som nevnt til den kategorien personer man vanligvis pleier å snakke dialekt med, og akkurat disse forventningene kunne jeg bare i et visst omfang leve opp til.

Da jeg flyttet til hovedstaden Wien, fikk dialekten snart en annen status. Jeg fikk jo stort sett kun kontakt med folk fra universitetet som snakket en slags *Umgangssprache* med innslag av bymålet i Wien eller andre regionalspråk. Mitt eget naturlige talemål lå ganske nær opp til dette, mens dialektene fra de enkelte regioner ble oppfattet som „fremmede". Spesielt på universitetet, dvs. i undervisningstimene, er nok dessuten presset til å snakke „dialektfritt" ganske stort, og evnen til å skifte språkform er naturligvis forskjellig hos de enkelte studentene. Jeg har også gjort den erfaringen i Wien at noen av studentene fra provinsen reagerer nokså negativt når de blir gjenkjent på grunn av språket sitt, og at de derfor prøver å legge seg til en variant hvor ikke bare regionale særtrekk er borte, men som også ligner sterkt på dialekten i hovedstaden.

Riktignok er denne reaksjonen til en viss grad forståelig, siden en utpreget dialekt på universitetet i hovedsta-

Igls – artikkelforfatteren hjemby

den kan hende er mer problematisk enn sosialt hensiktsmessig — ikke bare fordi det faktisk kan være vanskelig å skjønne den, men også fordi studentene som oftest føler et behov for å tilpasse seg sitt nye miljø. (En annen sak er det faktum at vennekretsen som oftest bare består av studenter fra samme region og at det faktisk eksisterer nokså store grupperinger som folk fra bare en bestemt region slutter seg til.) Ønsket om å være lik de fleste andre og ikke skille seg ut ved dialekten er imidlertid nokså forståelig når man vet at det er knyttet mange slags negative vurderinger til dialektene i Østerrike.

Jeg har allerede vært inne på den synkende skalaen fra standardspråk til dialekt, noe som naturligvis også spiller en rolle her. Men det har nok også litt med den tradisjonelle motsetningen mellom hovedstad og provins å gjøre, og her er det slik at allerede en uttale som bærer visse regionale drag og nyanser ofte blir klassifisert som *„Tirolerisch", „Kärtnerisch"* osv. Jeg har selv truffet studenter som bevisst prøver å unngå å bruke typiske „regionalismer", og jeg har også tatt meg selv i å gjøre det samme. Grunnen til denne „tilpasningsviljen" er nok egentlig at det sosiale vurderingssystemet som anvendes overfor dialektbrukere er altfor lite fingradert — det er ofte så drastiske motsetningspar som „vakker"/"stygg" eller „søt"/"plump" som markerer spennvidden.

I det hele tatt føler mange seg litt „eksotiske" hvis de røper at de kommer fra provinsen, og de prøver å unngå å vekke oppmerksomhet gjennom utpreget dialektbruk. Spesielt studenter fra Vorarlberg med sin *alemanniske* dialekt blir ofte bedt om å „si noe". I mitt tilfelle er det spesielt ord som har *k*-lyd på høytysk som blir lagt merke til; denne lyden blir nemlig såkalt affrisert i Tyrol til *k* + *ch*-lyd (som i *Bach*). Et ord som *Speckknödel* (en typisk østerriksk matrett) blir da uttalt «schpekkch-kchnødel», og dette synes folk i Wien er utrolig morsomt — noe man etterhvert kan bli nokså lei av.

Jeg har også lagt merke til at mange i Wien viser en slags uvilje eller i det minste en viss form for treghet når det gjelder å forstå mer utpregede dialekter. Riktignok er det heller sjelden nåtildags at man får anledning til å høre utpregede, tradisjonelle dialekter; de „ekstreme" særtrekk når det gjelder «rare» ord eller fonetiske spesialiteter holder på å utviskes til fordel for et mer «utvannet» og enhetlig talespråk også i mer konservative dialektområder.

I motsetning til Norge inngår ikke målføre som obligatorisk disiplin i morsmålsstudiet hos oss; dialektene holdes for det meste også utenfor massemedier som radio eller fjernsyn, med unntak av regionalprogrammene. Kanskje er det en av grunnene til at østerrikerne nok generelt har heller vage kunnskaper om sitt lands dialekter; det er påfallende at mange ikke er i stand til å identifisere dialektene fra ulike geografiske områder. Man kan f.eks. også høre generaliseringer som „Det er umulig å forstå folk fra Vorarlberg"; vorarlbergerne synes i det hele tatt til å være et stort språklig problem for mange, enda jeg personlig vil hevde at folk fra *byene* i *Vorarlberg* er lettere å forstå for andre enn f.eks. folk fra små *landsbyer* i *Tyrol.*

Man kan også observere et visst motsetningsforhold mellom ulike dialektområder i Østerrike. Fra Tyrol kjenner jeg f.eks. til at man ser ned på *alemannisk*, som er dialekten i Vorarlberg. I Tyrol kalles vorarlbergerne nedsettende for *„Gsîberger"*; den første delen av dette ordet, *gsî,* er *alemannisk* for det som på skrifttysk heter *gewesen*, altså perfektum partisipp av verbet *sî* (skrifttysk *sein* =„å være"). Det litt pussige her er at en dialektvariant av en ytterst uskyldig og alminnelig verbalform faktisk kan fungere nærmest som et skjellsord. Det er forakten som ligger bak som er nok til å lade ordet negativt, slik at vorarlbergerne faktisk føler seg krenket av det.

Jeg kjenner ikke til om det finnes lignende eksempler på nedsettende herming mellom noen av de andre regionene, ettersom jeg har tilbrakt størstedelen av livet mitt i Tyrol og deretter tre år i Wien. Holdningene overfor dialektene varierer nok ikke bare fra region til region, men også mellom tettsted/by og landsbyer. Jeg skal derfor heller ikke hevde at mine erfaringer med dialekt har gyldighet for hele landet.

Til slutt vil jeg slå fast at spørsmålet om dialektenes stilling åpenbart ikke er like aktuell her i Østerrike som i Norge. Jeg har inntrykk av at dialektene i Norge ikke står så lavt i kurs som de etter min mening gjør her. Dette har nok medført en slags språklig mindreverdighetsfølelse hos østerrikerne i sin alminnelighet. Den likeglade tilpasningen til Tyskland kan f.eks. være et symptom på dette, likeledes den svake selvbevisstheten hos noen dialektbrukere fra „provinsen" overfor folk fra og i hovedstaden. Men kanskje begynner noen nå å tenke i nye baner; personlig kjenner jeg iallfall noen meget selvbevisste dialektbrukere.

Litteratur:

Österreichisches Wörterbuch. hg. im Auftrag des Bundesministeriums für Unterricht, Kunst und Sport, 37. reviderte opplag. Wien 1994

Wiesinger, Peter: «Die sprachsoziologischen Verhältnisse in Österreich. Vorläufige Ergebnisse einer Umfrage». I: *Jahrbuch für Internationale Germanistik* 20/1 (1988), s. 71-81.

[1]Dialektene brukes mer på landet enn i tettsteder og storbyer, og de dominerer også i sosialt lavere klasser. Viljen og evnen til å endre språkform i ulike kommunikasjonssituasjoner er også avhengig av sosial klasse, alder og kjønn. (Wiesinger 1988 s. 80f.)

[2]Dette gir seg f.eks. også utslag i at de fleste ønsker «høytysk» som språkform i radio og fjernsyn. (Wiesinger 1988 s. 80; 81)

[3]Disse forskjellene har man nå tatt hensyn til i EU ved å lage en liste over de viktigste østerrikske ordene på området mat og matvarer (frukt og grønnsaker, kjøtt osv.), som f.eks. *Marillen* istedenfor det forbundstyske ordet *Aprikosen* (aprikoser), *Karfiol* istedenfor *Blumenkohl* (blomkål), *Kohlsprossen* istedenfor *Rosenkohl* (rosenkål), *Beiried* istedenfor *Roastbeef* osv.

Elsa Kristiansen:

Drammensernes holdninger til eget talemål

Høsten 1994 foretok jeg en undersøkelse på tre videregående skoler i Drammen i forbindelse med min hovedoppgave *Holdninger til vikværsk*. Som drammenser har jeg blitt "oppdratt" til å vurdere mitt eget talemål negativt, for drammensdialekten blir som så mange av de andre østnorske bydialektene ofte betegnet som "stygg". I denne undersøkelsen ville jeg derfor prøve å få fram hva det er som gjør at talemålet i Drammen blir negativt vurdert.

Litt om å undersøke språkholdninger

Språkholdningsstudier er en tverrvitenskapelig disiplin som har mye både fra sosialpsykologien og sosiolingvistikken, og det er gjerne den førstnevnte gruppen som har drevet mest forskning på området – noe metodene bærer preg av. Mye av forskningen har dreid seg om å få fram om det er knyttet negative holdninger til en dialekt eller ikke – og konsekvensene av disse holdningene.

Holdninger blir gjerne sett på som noe komplekst. Som en følge av den kompleksiteten finnes det mange forskjellige definisjoner av språkholdninger, og det er kanskje først og fremst viktig å velge en definisjon som kan si noe om det en ønsker å undersøke, for mange definisjoner av språkholdninger er så vide at de er vanskelige å anvende.

Undersøkelsen

Den undersøkelsen som jeg foretok på tre videregående skoler i Drammen, var todelt. Jeg benyttet både en indirekte og en direkte tilnærmingsmåte til problemstillingen – for å kunne gi et mest mulig nyansert bilde av skoleelevenes holdninger til talemålet.

Første delen av undersøkelsen var en enkel såkalt *verbal guise*-test, som er en modifisert form for *matched guise*. Matched guise, eller dialektmaske-undersøkelse, er en metode som har blitt utviklet for å teste folks holdninger til ulike dialekter eller språk. Tospråklige personer leser inn den samme teksten på lydbånd, en gang i hver av de (ofte to) språkformene som skal undersøkes. Disse språkprøvene blir så blandet, og testpersonene tror derfor at de har hørt dobbelt så mange personer tale som de egentlig har. Deretter blir det utarbeidet skalaer for personlighetstrekk (som kan for eksempel inndeles i en status- og en solidaritetsdimensjon), og dette materialet blir brukt sammen med språkprøvene i undersøkelsen. Dersom de to versjonene til en tospråklig person blir vurdert ulikt av testpersonene, skyldes det språket. Dersom en forsøksperson krysser av for personlighetstrekk som *snill og intelligent*, får en altså indirekte undersøkt vedkommendes holdninger til de ulike språkformene.

En verbal guise-undersøkelse bruker prinsippene fra matched guise, men har på mange måter tatt hensyn til den kritikken som har vært reist mot metoden. I denne testen prøver man derfor i større grad å få materialet til å virke naturlig. I stedet for å la tospråklige personer lese den samme teksten, som i matched guise, har jeg valgt å hente mine språkprøver fra samtaler med naturlig drammenstale. De seks språkprøvene jeg har brukt, stammer derfor fra seks ulike personer. Jeg har bevisst valgt veldig forskjellige språkprøver for å få fram flest mulig språktrekk og kunne teste elevenes holdninger til dem. En av språkprøvene, som inneholdt mange dialekttrekk, var språkprøve B:

(...) da var de avstengt strøm, fra klåkka tåll åm eftkvellen til klåkka fem åm mårran.

I språkprøve D var det derimot ingen typiske dialekttrekk:

(...) den ævto'grafboken, den har jo fult mæi svært mange ganger da

Jeg brukte i alt seks forskjellige språkprøver, hver på ca. 30-40 sekunder. Jeg spilte alle prøvene to ganger for elevene; første gangen lyttet de, mens de den andre gangen skulle gi sine evalueringer på en 6-punkters skala. Jeg brukte motsatte adjektivpar, som jeg håpet ville få fram forholdet mellom dialekt og standard østnorsk:

intelligent	_____	uintelligent
sympatisk	_____	usympatisk
pålitelig	_____	upålitelig
ærlig	_____	uærlig
høyutdannet	_____	lavutdannet
selvsikker	_____	usikker

Elevene ble bedt om å sette kryss der de mente det var riktig, ut fra den oppfatningen de hadde fått av personene som de hørte på språkprøven. Dermed fikk jeg *indirekte* testet elevenes holdninger til de språkformene som ble brukt i de seks språkprøvene.

Undersøkelsens andre del var et spørreskjema hvor jeg *direkte* spurte om elevenes bruk og holdninger til de samme språktrekkene, som de allerede hadde hørt i språkprøvene. De trekkene jeg valgte å undersøke nærmere, var:

* *a*-endinger i substantiv bestemt form entall hunkjønn (*boka* og *sola*)
* *a*-endinger i fortid av svake verb (*hoppa* og *dansa*)
* tjukk *l* i ord som *sol* og *folk*
* fortidspartisipp på *-i* i sterke verb (*drivi* og *syngi*)

* tjukk *l* i ord som *bord* og *jord*
* *a*-endinger i visse infinitiver (*gjørra* og *værra*)
* hankjønnsord på *-a* (*påsan* og *magan*)
* bortfall av lyder (*trur'em jo at'em*)
* trykk på første stavelse i fremmedord (*`banan* og *`gittar*)

Elevene krysset av for om de brukte disse språktrekkene *av og til*, *alltid* eller *aldri* – og de krysset dessuten av for om de syntes disse fenomenene var *pene*, *OK* eller *stygge*. Hvorfor jeg har plassert de fire første språktrekkene i én gruppe og de fem siste i en annen, vil bli forklart nærmere i neste avsnitt.

Bearbeidingen av resultatene

Tilsammen deltok 156 ungdommer ved tre videregående skoler i Drammen i undersøkelsen, noe som er et ganske representativt utvalg av drammensungdom. Resultatene ble databehandlet og testet for signifikans.

På bakgrunn av de resultatene som jeg kom fram til, satte jeg opp en *rangering* av språktrekkene ut fra i hvilken grad de ble brukt og holdningen til dem. De ni språktrekkene delte jeg deretter inn i to hovedgrupper som jeg kalte henholdsvis *markører* og *indikatorer*. Mitt kriterium for plasseringen av språktrekkene som markører og indikatorer har vært *graden av bevissthet* hos språkbrukeren. De negativt oppfattede språktrekkene har jeg kalt *markører*, mens betegnelsen *indikator* dekker de språktrekkene som i større grad ble oppfattet som nøytrale av elevene.

De fire førstnevnte språktrekkene ble mye brukt av elevene, samtidig som de ble oppfattet som OK. Dette gjelder altså a-ending i bestemt form av hunkjønnssubstantiv og i fortid av svake verb, tjukk *l* i ord som *sol* og *folk* og fortidspartisipp på *-i* i sterke verb. Disse fenomenene ble altså positivt oppfattet av elevene, og nedenfor har jeg kalt dem *indikatorer*.

Når det gjelder de resterende fem språktrekkene, var oppfatningene derimot helt annerledes (dvs. tjukk *l* i ord som *bord* og *jord*, infinitivsformer på *-a*, hankjønnsord på *-a* (som *påsan* og *magan*), former med bortfall (som *trur'em*) og trykk på første stavelse i fremmedord). Disse trekkene ble lite brukt av skoleelevene, det var negative holdninger knyttet til dem og mange gav uttrykk for at de kunne tenke seg å kutte dem ut. Disse negativt markerte språktrekkene har jeg kalt *markører*.

Etter å ha rangert språktrekkene fra de mest aksepterte til de mest belastede på bakgrunn av spørreskjemaet, så jeg på i hvilken grad indikatorene og markørene opptrådte i de seks språkprøvene. Deretter regnet jeg ut "poengsummer" for hver språkprøve etter frekvensen av de ulike språktrekkene i dem. Ved å sammenligne resultatene fra de to undersøkelsene kunne jeg dermed få bekreftet resultatene og få en bedre forståelse av dem.

Elevenes holdninger til de ni språktrekkene

Drammensungdommens holdninger til disse ni språktrekkene var uventet positive, i hvert fall for de språktrekkene som jeg har valgt å kalle *indikatorer*. Kun 0,8% syntes at a-ending i substantiv var stygt, 6,2% syntes at a-endinger i svake verb var stygt, mens tallene var noe høyere for tjukk *l* i ord som *sol* og *folk* og partisipp på -i. Et stort flertall av elevene mente altså at det var akseptabelt å bruke disse språktrekkene i dag.

Det var derimot helt andre holdninger knyttet til de språktrekkene som jeg har betegnet som *markører*. I alt 66,9% av informantene gav uttrykk for at infinitivsformer på *-a* var stygt, mens prosenttallet for de andre markørene var rundt 50. Det var altså stor forskjell i holdninger knyttet til markørene på den ene siden og indikatorene på den andre.

Elevenes bruk av språktrekkene

Spørreskjemaet var todelt: Først spurte jeg om elevene brukte de ulike språktrekkene, og deretter om deres holdninger til dem. Ikke uventet fant jeg at de som mente de brukte visse språktrekk, også hadde en positiv holdning til nettopp disse trekkene.

Det desidert mest benyttede språktrekket blant skoleelevene var a-endinger i hunkjønnssubstantiv, 70% krysset av for at de *alltid* brukte dette språktrekket. Også for de andre *indikatorene* som a-endinger i preteritum av svake verb, tjukk *l* i ord som *sol* og *folk* og fortidspartisipp på *-i* i sterke verb oppgav over 50% at de alltid brukte språktrekkene. Det var dessuten få av elevene som krysset av for at de aldri brukte disse språktrekkene.

Som forventet ble resultatet omvendt ved *markørene*. Men så mange som 21,5% oppgav faktisk at de *alltid* brukte a-ending i infinitiver som *gjørra* og *værra*, og det var lignende tall for tjukk *l* i ord som *jord* og *bord* og hankjønnsformer som *påsan* og *magan*. Når det gjelder bortfall (*trur'em*) og trykk på første stavelse i fremmedord, oppgav rundt 30% at de alltid brukte disse språktrekkene.

Et annet inntrykk av *markørene* gir tallene for hvor mange av elevene som *aldri* brukte disse språktrekkene. Det var så mange som 52,3% som oppgav at de aldri brukte tjukk l ord som *jord* og *bord*, noe som antyder at det er et utdøende språktrekk, og det holder seg bare godt i noen få ord. Infinitivs- og hankjønnsformer på *-a* var det over 40% som aldri brukte. Bortfall (*trur'em*) og trykk på første stavelse i fremmedord blir derimot i større grad oppgitt brukt av elevene i dag.

Verbal guise-testen

Verbal guise-testen støttet opp om de resultatene som jeg fikk på spørreskjemaet om bruk av og holdninger til de ni språktrekkene. Den språkprøven som inneholdt flest markører, deriblant flere eksempler på a-former i infinitiv, var den som ble vurdert mest negativt – som forventet. De to språkprøvene som derimot ble rangert høyest av informantene, innholdt kun noen få eksempler av de mest aksepterte indikatorene. Jeg hadde dessuten en språkprøve som var et eksempel på standard østnorsk, og som dermed ikke inneholdt en eneste forekomst av de ni språktrekkene. Den ble ikke rangert så høyt som de to språkprøvene som kun inneholdt noen få indikatorer. Det kan derfor virke som om elevene foretrakk de språkprøvene som lå nærmest opp til deres eget talemål, og ikke uventet fant jeg at det var et tydelig sammenheng mellom elevenes rangering av språkprøvene og vurdering av eget talemål.

En helhetstolkning av skoleelevenes vurderinger av språkprøvene støttet altså opp om resultatene fra spørreundersøkelsen. Men med hensyn til adjektivskalaen som jeg brukte og min inndeling av adjektivpar i to dimensjoner; *status* (intelligent-uintelligent, høyutdannet-lavutdannet og selvsikker–usikker) og *solidaritet* (sympatisk–usympatisk, pålitelig–upålitelig og ærlig–uærlig), fikk jeg et uventet resultat. Tidligere undersøkelser har nemlig vist at mye brukte ikke-standard former ofte skå-

rer høyt på faktorer som direkte går på gruppesolidaritet og lavt på status. Dette kommer av at talere som bruker slike former, høres hyggelige og snille ut, mens bruk av disse formene derimot ikke blir assosiert med høy utdannelse og sosial klasse. I min undersøkelse fikk jeg ikke en slik fordeling av adjektivparene; i stedet fant jeg en klar sammenheng mellom de enkelte språkprøvenes to dimensjoner: De språkprøvene som inneholdt få dialekttrekk, ble vurdert høyt på begge dimensjoner, mens de med mange indikatorer og markører, ble vurdert lavt på begge dimensjoner. Dermed blir det viktig å se nærmere på dialektens stilling i dag: Viser resultatene en total nedvurdering av eget talemål?

Talemålet i Drammen, dets stilling i dag og i fremtiden

Mange har den oppfatningen at språkforholdene i Drammen på mange måter kan sammenlignes med de i Oslo. Enten snakker folk "gatespråket", det vil si den lokale dialekten, eller så snakker de tilnærmet standard østnorsk. Under arbeidet med språkprøvene forstod jeg tidlig at det ikke ville være riktig med bare en todeling av talemålet i byen; derfor representerte språkprøvene ulike grader fra tradisjonell dialekt til standard østnorsk. At dette gir et riktigere bilde av språksituasjonen, gav skoleelevenes utfylte skjemaer en bekreftelse på. Det som mest av alt slo meg under arbeidet med spørreskjemaene, var hvordan elevene varierte mellom å bruke eller ikke bruke de forskjellige språktrekkene. Etter det skoleelevene opplyste på skjemaene, brukte de alle i større eller mindre grad de språktrekkene som jeg studerte nærmere i denne undersøkelsen.

I min hovedoppgave valgte jeg å betegne språksituasjonen i Drammen som et *sosialt dialektkontinuum*. Det betyr at jeg ser på standard østnorsk og bydialekten som hvert sitt ytterpunkt, og at det finnes et utall av mellomformer mellom disse to ytterpunktene. Jeg mener at den tilnærmingen som har skjedd de siste årene blant ungdommen, kan sees på som mellomformer mellom disse to ytterpunktene. Tilnærmingen kommer spesielt tydelig fram når jeg skiller mellom indikatorer og markører blant de språktrekkene som jeg har studert.

Holdning til indikatorene

Noe av det mest interessante ved min undersøkelse var informantenes positive holdninger til indikatorene. Ved å sammenligne med undersøkelser fra 70-tallet, i den grad det er mulig å sammenligne undersøkelser som er metodisk forskjellig utført, kunne jeg påvise både økt bruk av og mer positive holdninger til disse språktrekkene. At markørene derimot blir negativt oppfattet, er ikke noe nytt, da undersøkelser lenge har vist at for eksempel a-former i infinitiv og tjukk *l* i ord som skrives med *rd*, er i tilbakegang.

Det er derfor indikatorene er såpass viktige i den tilnærmingen som har foregått. Blant drammensungdommen virker det i hvert fall som om de fleste nå bruker og aksepterer indikatorene. Indikatorene blir med andre ord ikke lenger oppfattet som "påfallende" av skoleelevene. Det virker som om markørene utgjør det ene ytterpunktet, og et normalisert talemål, standard østnorsk, utgjør det andre. Indikatorene tror jeg derfor befinner seg i et mellomsjikt, siden det først og fremst er dem som representerer den tilnærmingen som har skjedd mellom bydialekten og standard østnorsk.

Standardisering og vitalitiet

For å kunne si noe mer om utviklingen av talemålet i Drammen, har jeg valgt å se resultatene i forhold til *standardisering* og *vitalitet*, to avgjørende sosio-kulturelle faktorer som ligger bak folks holdninger til en dialekt. Med standardisering menes i hvilken grad språkformen har blitt aksepteret som "korrekt" i samfunnet, mens vitalitet i større grad er knyttet til hvor mange viktige funksjoner språkformen har for flest mulig mennesker.

Da talemålet i Drammen ikke kan betegnes som noe standardspråk i Norge, er det først og fremst vitaliteten jeg må studere for å kunne si noe om talemålets utvikling. Jeg har derfor tatt utgangspunkt i skoleelevenes bruk av disse språktrekkene, og jeg har opprettholdt skillet mellom indikator og markør.

Hvis jeg ser dialekten samlet og tar hensyn til både indikatorene og markørene, må resultatet bli nedslående for det lokale talemålet i Drammen – med minkende vitalitet. Men hvis jeg kun ser på bruken av de språktrekkene som jeg har kalt indikatorer, finner jeg det riktigst å se på talemålet i byen som en ikke-standard språkform med økende vitalitet. Og det virker som om denne språkformen har styrket sin stilling de siste årene, noe informantenes positive holdninger til indikatorene viser.

Drammensdialekten overlever – stort sett

At dialekten med sine særtrekk står sterkt i Drammen, blir også understreket ved kommentarer som mange av skoleelevene skrev på spørreskjemaene. Det var nesten 80% av skoleelevene som gav uttrykk for at de ikke ville endre på talemålet sitt, og det må vel sies å være et positivt tall med hensyn til den utstrakte bruken av både indikatorer og markører som de hadde. Men det var allikevel noen språktrekk de kunne tenke seg å kutte ut i større grad enn andre. Former med bortfall (som *trur'em*) og trykk på første stavelse i fremmedord stod i så måte i en særklasse. *Sammentrekning av ord vitner om likegyldighet eller lav intelligens* – som en av elevene uttrykte det. For meg virker det som om samfunnets fokusering spesielt på disse to trekkene kan være en avgjørende årsak til at de skilte seg sånn ut, og at det er grunnen til skoleelevenes åpenbart negative holdninger til disse trekkene.

Alt i alt synes jeg at skoleelevene i Drammen gav uttrykk for stor lojalitet overfor talemålet sitt. En av elevene gav uttrykk for at hun ikke syntes alle formene var like "pene", *men det er dialekta mi. Jeg ville aldri ha snakka det fisefine oslospråket heller* – som hun skrev i sin kommentar. Uten denne lojaliteten ville neppe mine resultater vist en slik høy bruksfrekvens og positiv holdning til mange av disse språktrekkene. Dette tror jeg vil resultere i en stadig større bruk og aksept av noen av bydialektens trekk også i fremtiden. At disse dialekttrekkene samtidig er felles for stort sett hele Østlandet, er også en faktor som vil bidra til at deres stilling styrkes ytterligere. Mine resultater understreker at det er de dialekttrekkene med størst utbredelse som har de største mulighetene til å overleve i den dialektutjamningen som pågår i dag.

Returadresse:
SPRÅKLIG SAMLING
Postboks 636 Sentrum, 0106 OSLO
Ettersendes ikke ved varig adresseendring, men sendes tilbake med den nye adressa påført

Innhold

Redaksjonelt 2
Styret i LSS 1994-95 2
Ivar Grotnæss: Rakel Seweriin er død 3
Simen Simensen: Noe om språket hos Olav Duun 3
Terje Larsen: Sem eller Semb? Golå eller Gålå?
Høyfot, Høyføt, Høyføtt eller Høifødt?
Lov om stadnamn i praksis 5
Ruth Horak: Dialektenes stilling i Østerrike 9
Elsa Kristiansen: Drammensernes holdninger til eget talemål 13
Olav Momrak Haugann: Nasjonalromantikeren Ingar Arnøy 16

Olav Momrak Haugann:

Nasjonalromantikeren Ingar Arnøy

Herr Arnøy befinner seg fortsatt i Dovregubbens hall (*Språklig samling* nr. 2 1995). Alt som ikke er Aasen-mål, er tydeligvis en vederstyggelighet for han. Han går til angrep på Arne Torps uttrykk «østlandisering» og mener at det dreier seg om «bokmålisering». Ja, hva så?

Bokmålet, vel å merke et bokmål som baserer seg på tre genera, er også norsk (dette påviste jeg i min artikkel «Nynorsken skal leve videre i bokmålet» SS nr. 3-4 1994).

Det som får undertegnete til å gripe pennen, er Arnøys spørsmål på bakgrunn av at Fauske-ungdom begynner å si 'ikke' i stedet for 'ikkje'. «Kvifor seier ikkje Fauske-ungdomen 'itte' – òg ei austlandsform?» spør Arnøy. Svar: Fordi Fauske-ungdommen har beina på jorda og vet at 'itte' aldri kan slå gjennom på landsbasis. «Når ungdomen på Gol (Austlandet) byrjar seia 'jeg' for 'e' – er dette «østlandisering»? Svar: Det er det; 'jeg' er ei form som står sterkt blant andre steder på Østlandet. 'E' har det til felles med 'itte' at ingen av de to formene vil slå gjennom på landsbasis.

Videre: Når ungdommen i Trondheim bruker spørreordet 'hvordan', er det igjen fordi de unge der er fornuftige og for lenge sia har kommet seg ut av Dovregubbens hall.